

як у контексті «безсуб'єктність – глобальність – забування початкових умов», так і в контексті «суб'єктність – локальність – соціально-історична пам'ять». Тому в основу подальшого аналізу процесів і тенденцій розвитку систем місцевого самоврядування доцільно покласти діалектичну модель співвідношення управління й самоврядування, суть якої полягає у співвідношенні організації й самоорганізації. У відносинах між місцевим і державним рівнями влади вже існують певні усталені моделі організації взаємодії, але необхідність їх вдосконалення й розвитку також є очевидною.

Удосконалення зазначених моделей сприятиме демократизації державного управління, підвищенню його ефективності, найточнішому опосередкуванню та узагальненню місцевих інтересів, оптимальному узгодженню їх з державними інтересами, найповнішому забезпеченню, вірному визначенню цільових пріоритетів розвитку місцевого самоврядування, прийняттю соціально врівноважених рішень, підсиленню засад громадського контролю за здійсненням державного управління і в остаточному рахунку – розвитку місцевого самоврядування, громадянського суспільства та демократичної держави.

*Малиновський Валентин Ярославович, доктор політичних наук,
професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(Луцьк)*

ПРИРОДА І ЗМІСТ РЕГІОНАЛІСТИКИ

У США, європейських країнах кінець ХХ ст. став періодом бурхливого розвитку регіоналістики – міждисциплінарної дисципліни, спрямованої на визначення пріоритетів регіонального розвитку і територіальної організації влади. Аналіз джерельної бази показує, що в процесі дослідження регіональної проблематики сформувався самостійний напрям наукових знань. Термін «regional science» (регіональна наука) у науковий обіг увів американський учений У. Айзард – засновник регіональної науки у США, з ініціативи якого у 1954 р. була створена Асоціація регіональної науки у Філадельфії. Поняття «регіональна наука» етимологічно дуже близьке до поняття «регіоналістика», що є адекватним варіантом українського перекладу. Крім того, існують споріднені поняття: area studies – відповідає терміну «країнознавство»; regional studies (регіональні дослідження) – міжпредметна наукова дисципліна, започаткована у Великій Британії, а також термін «regional analysis», що потребує термінологічного уточнення.

В Україні науковий дискурс щодо регіоналістики лише складається. Ще років п'ятнадцять тому до терміна «регіон» окремі політики і науковці ставилися досить обережно, а поняття «регіоналізм» фактично ототожнювали із сепаратистськими та іншими відцентровими проявами. У результаті цього ключове поняття регіоналістики «регіон» з'явилося в національному законодавстві лише у прийнятому у 2005 р. Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів», однак без конкретного розкриття його змісту. Натомість,

поняття «регіональне самоврядування», запроваджене у вітчизняне законодавство у 1992 р., з прийняттям Конституції України 1996 р. та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» у 1997 р. перестало існувати. Значною мірою недостатня увага до регіональних проблем обумовлює труднощі як у загальному доктринальному розумінні таких термінів як «унітаризм», «федералізм і федералізація», «регіоналізм і регіоналізація», «децентралізація і деконцентрація», так і в прикладному аспекті. Свідченням цього є вкрай непослідовна державна регіональна політика, складність та неоднозначність нинішніх політико-правових процесів: окупація Криму, самопроголошення так званих ДНР і ЛНР.

Прослідковується занадто загальний і декларативний характер пропозицій щодо реформування органів публічної влади на регіональному й місцевому рівнях, а питання трансформації адміністративно-територіального устрою є найбільш дискусійним і при цьому – найменш науково обґрунтованим. Понятійному апарату, окремим дефініціям притаманні нечіткість, невизначеність, дискусійність, що негативно впливає на розвиток регіональної теорії та практики регіоналізму. Зокрема, однією з причин гальмування адміністративної та територіальної реформ в Україні є неналежне їх опрацювання на теоретичному рівні, брак коректного окреслення пропонованої моделі територіальної організації влади за допомогою наукових термінів і понять. Пов'язані з цим гострі проблеми (федералізація, автономізація, регіоналізація, децентралізація тощо) значною мірою стали предметом досліджень не вчених, а спекулятивною темою політиків, що не лише не сприяє їх вирішенню, а ще більше розколює українське суспільство.

Усе це є підтвердженням повільного розвитку регіональних досліджень, які до останнього часу обмежувалися економічною сферою, та відставання української науки від зарубіжної регіоналістики. Однак європейські тренди зростання ролі регіонів, які в ЄС стали головними суб'єктами не лише внутрішньої політики, а й міжнародної співпраці, змусили вітчизняних науковців кардинально переглянути підходи до цієї важливої сфери. З'явилося усвідомлення того, що процеси регіоналізації повинні здійснюватися не під тиском політичної практики, а в результаті детального наукового обґрунтування з чітким прогнозуванням переваг і ризиків зазначеного процесу. Відповідно активізувалися дослідження у кількох сферах: економічній, екологічній, конфліктологічній, політичній, управлінській, історичній. Категорії децентралізації, субсидіарності, регіоналізму, регіоналізації, регіональної політики, регіонального розвитку, регіонального самоврядування, регіональної ідентичності лише тепер, після десятиліть спрощених і однобічних трактувань, набувають вигляду наукового фундаменту.

Однак все ще залишається без однозначної відповіді найважливіше питання: є регіоналістика окремою науковою галуззю чи лише субдисципліною у сфері регіональних досліджень? У наукових колах є різні підходи до визначення цієї дилеми. Зокрема, Т. Панченко дотримується першої позиції, зазначаючи, що «регіональні дослідження соціально-гуманітарного профілю

об'єднує регіональна наука, або регіоналістика, що вивчає просторовий вимір соціальних, економічних, політичних та поведінкових явищ. Вона включає сукупність дисциплін і напрямів, методологічних підходів та методичних підходів, об'єктом дослідження яких є регіон. До них належать: регіонознавство, предметом дослідження якого є соціально-економічні регіони всіх рівнів, регіонологія, що вивчає особливості розвитку регіону як частини країни, а також субдисципліни економіки, соціології, політології, етнографії, демографії тощо. Водночас усі вони є складовими регіональної науки та орієнтуються у своїх дослідженнях на міждисциплінарні підходи» [8]. Схожої точки зору дотримувався І. Курас, зазначаючи, що «нове бачення термінів «регіон», «регіональний розвиток», «регіональна політика» тощо покликано до життя макрокатегорію «регіоналістика», яка набуває ознак науки у класичному розумінні» [4]. Інститутом регіональних досліджень НАН України обґрунтовано необхідність створення нової науки – регіонології [3].

Натомість В. Литвин дотримується іншої точки зору, акцентуючи, що регіоналістика – це сукупність субдисциплін і наукових напрямів, які, кожна своїми методами, досліджують регіональне розмаїття [5]. Такої ж позиції дотримується М. Пістун, вказуючи на міждисциплінарний характер регіоналістики не лише в науковій, а й в управлінській діяльності, що охоплює географію, філософію, соціологію, культурологію та економіку [9]. Підтримує такий підхід й Я. Верменич, наголошуючи, що «регіоналістика як міждисциплінарний науковий напрям ще не знайшла належного їй по праву місця в системі природничого і соціогуманітарного знання» [1].

Разом з тим, всіх науковців об'єднує єдина думка, що категорія «регіон» є вихідним пунктом регіональних досліджень будь-якої спрямованості. Дослідження можна вважати регіональним у тому випадку, якщо воно спирається на один із двох принципів (або обидва принципи):

- принцип диференціації, що передбачає вивчення регіональних розбіжностей одного й того самого явища;
- принцип локалізації, що передбачає вивчення локалізованих (тобто чітко визначених та обмежених місцевістю) комплексів різних явищ в їх взаємозв'язку [8].

Слід зазначити, що вітчизняна регіоналістика виокремилася з інших наук у відносно автономну сферу наукового знання і зайняла власне місце в науковому дискурсі. При цьому не лише синтезувала регіональні напрацювання багатьох природничих і гуманітарних наук, а й виробила власну методологію аналізу життєдіяльності регіональних соціокультурних утворень. Слушно зазначає у цьому зв'язку В. Литвин: «Заради справедливості слід відзначити, що сучасний стан регіональної науки в Україні уже далеко не той, яким він був чверть століття тому. Регіоналістика вийшла далеко поза межі притаманного їй впродовж радянського часу економцентризму. Нині вже ніхто не ставить знак рівності між регіональною наукою й регіональною економікою – вчені-регіонознавці рівною мірою цікавляться і економічними, і соціальними, і

культурними проблемами, уважно вивчають незбіги на рівні регіональної ідентичності й електоральних настроїв на регіональному рівні» [6].

Дійсно, на початковому етапі регіональних досліджень домінували виключно економічні підходи. Зокрема, У. Айзард адаптував методи макроекономіки для досліджень регіонів і міжрегіональних зв'язків, розробив моделі просторової рівноваги, формування промислових комплексів, дослідив суперечності в регіональних системах тощо. Згодом регіональні дослідження поширилися на багато інших наукових напрямів, найперше політичної науки, суспільної та економічної географії, публічного управління, етнополітики, історії, демографії, соціології, культурології. Такий універсальний підхід забезпечив комплексний розгляд категорії «регіон» як не стільки території чи адміністративно-територіальної одиниці, скільки співтовариства людей із виробленими упродовж тривалої історичної еволюції механізмами відтворення, груповою ідентичністю, правовими та етичними нормами [5, с. 6]. Вітчизняна теорія регіоналізму вийшла на новий напрям дослідження – вивчаються не лише внутрішньодержавні регіональні процеси, а й процеси, пов'язані з транскордонним співробітництвом.

Дослідження регіону як багатоаспектної категорії об'єктивно потребує залучення та поєднання методології багатьох наукових галузей, тобто застосування міждисциплінарного підходу, який при вивченні суспільних явищ зарекомендував себе як найбільш ефективний. У результаті цього підходу в окремих науках виокремилися наукові теорії, які досліджують цей об'єкт відповідним науковим інструментарієм. До таких слід віднести:

- *регіональну економіку* – науковий напрям, що вивчає закономірність розміщення продуктивних сил та районів;

- *суспільну географію*, предметом якої є проблеми та успіхи просторового соціально-економічного розвитку. У межах *економічної географії* сформувалися нові наукові напрями: географія і доступність, урбанізація, територіальний розвиток та міжнародна інтеграція. Згідно географічної науки регіоналістика інтегрує декілька окремих наукових концепцій: регіонологію (регіоніку) і регіонознавство. Перша є системою наукового пізнання процесів і факторів районоутворення. Друга є частиною країнознавства, що досліджує специфіку адміністративно-територіального устрою і розвитку регіонів;

- *політичну регіоналістику* – галузь знань, котра досліджує регіональну структуру держави та суспільства, міжрегіональну взаємодію, особливу увагу приділяє динаміці політичних інститутів та процесів у регіоні, характеру та взаємодії політичних сил, проблемам взаємодії центру та регіонів, а також зворотного впливу регіонального політичного середовища на державу та суспільство в цілому [7];

- *історичну регіоналістику*, що займається ретроспективним дослідженням процесів регіоналізації та регіонального розвитку у природно-географічному, історичному, етно- й соціокультурному контекстах [1];

- *регіональне управління* – предметом якого є моделі взаємоузгодженої діяльності органів публічної влади, бізнесу та інститутів громадянського

суспільства, спрямованої на регіональний розвиток з врахуванням інтересів усіх зазначених суб'єктів;

- *регіональну етнополітику*, що аналізує регіональні етнополітичні відмінності, виявляє регіональні пропорції і диспропорції в геоетнополітичних зв'язках і співвідношеннях, обґрунтовує перспективні моделі оптимізації етнополітичних співвідношень та основи регіональної етнополітики [2].

Зважаючи на сказане вище, можна зробити висновок, що регіоналістику не можна віднести до окремої галузі науки, оскільки її об'єкт і предмет досліджуються багатьма науковими галузями. Хоча у перспективі з її розвитком така можливість не заперечується. На нинішньому етапі її доцільно визначити як сукупність субдисциплін і наукових напрямів, котрі власними методами досліджують багатоаспектне явище «регіон» та пов'язані з ним фактори.

Відповідно, *об'єктом вивчення* регіоналістики є регіон як комплексне явище. Структурними складовими об'єкта вивчення є теоретичні, методологічні та конституційно-правові засади забезпечення регіонального розвитку. Виходячи з об'єкта, *предметом* регіоналістики є теоретичні та практичні аспекти регіону, регіональної політики і розвитку, регіонального управління.

Зважаючи на зазначене об'єктно-предметне поле, можна зробити таке визначення: *регіоналістика – міждисциплінарна субдисципліна, котра досліджує регіон як комплексне політичне, соціально-економічне та культурне утворення у всій його багатоманітності та багатоаспектності, застосовуючи методологічний інструментарій суспільних наук, зосереджених на регіональних процесах.*

Список використаних джерел

1. Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні : проблеми концептуалізації / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 135.
2. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України : проблеми теорії, методології, практики : монографія / М. С. Дністрянський. – Львів : Літопис, 2006. – С. 124.
3. Долішній М. На чому ґрунтується регіонологія? / М. Долішній // Наук. світ. – 2004. – № 3. – С. 8.
4. Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Ф. Курас. – К. : Генеза, 2004. – С. 192.
5. Литвин В. Регіоналізм у політичному вимірі : українські реалії / В. Литвин // Урядовий кур'єр. – 2010. – 9 листоп. – С. 6–7.
6. Литвин В. Соборність і регіоналізм / В. Литвин // Голос України. – 2012. – 19 трав. – С. 3.
7. Марчук В. Регіоналістика політична / В. Марчук, Н. Голуб'як // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / за заг. ред. Н. М. Хоми. – Львів : Новий Світ – 2000, 2015. – С. 332–333.

8. Панченко Т. Регіон / Т. Панченко // Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – С. 619.

9. Пістун М. «Танцюймо» від пропорцій розвитку / М. Пістун // Урядовий кур'єр. – 2011. – 13 січ. – С. 19.

*Музиченко Ганна В'ячеславівна, доктор політичних наук, професор
Південноукраїнський національний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса)*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Головні тенденції соціальних та економічних змін ХХ ст. сприяли осмисленню регіону як єдиної істотної форми у різноманітті просторового світу. Одночасно регіональне різноманіття трактувалося як перехідний етап до глобалізації у ступенях та типах господарювання на великих територіях, охоплених економічною активністю людини.

Серед науковців відсутня єдність щодо визначення та співвідношення понять «державна політика», «регіональна політика», «регіональний розвиток» та «просторовий розвиток». Спроба упорядкувати й пристосувати до аналізу регіональної політики в сучасній Україні здійснена автором в монографічному дослідженні, де зокрема зазначається, що вагомим напрямом будь-якої держави є просторова політика, в основі якої лежить регіональна політика розвитку» [3, с. 269].

Регіональний розвиток треба трактувати як незворотні та спрямовані якісні зміни соціально-економічної територіальної системи у просторовому аспекті, що поряд з її просторовим розвитком також включає комплексний розвиток соціально-економічних територіальних підсистем. Якщо регіональний розвиток прогресивний, то наслідком цих змін у стратегічній перспективі буде більш досконалий соціально-економічний стан територіальної системи.

Варто зазначити, що в документах ЄС термін «регіональна політика» має інший зміст. Регіональна політика Європейського Союзу – це система заходів, спрямованих на посилення єдності національних економік країн-членів ЄС і забезпечення їхнього гармонійного розвитку, а також нівелювання розходжень між регіонами й ліквідація відсталості найменш розвинутих з них.

При цьому досить часто замість терміну «регіональна політика» використовується поняття «політика гуртування», яка передбачає одночасне провадження по горизонталі (між регіонами – регіональна політика) та по вертикалі (між верствами суспільства – соціальна політика), отже відбувається зміна понятійного апарату шляхом об'єднання регіональної та соціальної політики, коли їх вже не розглядають окремо.

У західній науці регіональний розвиток є актуальним предметом досліджень, оскільки на фоні глобалізаційних процесів зростає інтерес до